

Forme tradiționale de cooperare în viața poporului român: tovărășiile tinerilor

Cooperarea, ca fenomen psihosocial, îmbracă forme variate de la popor la popor, de la o clasă de vîrstă și categorie socio-demografică la alta, în funcție de condițiile social-istorice concrete și de scopul specific acțiunii laolaltă al celor care se întovărășesc. Vechile noastre tovărășii de feciori și fete constituite cu prilejul sărbătorilor de Anul Nou exprimă disponibilitatea spirituală de cooperare a poporului român, îmbogățind cultura universală cu forme originale de organizare a tinerilor în grupuri mici, după terminologia psihosociologică modernă, sau în cete, conform vocabularului etnografic. Cunoașterea acestor forme de organizare tradițională, moștenite din trecutul îndepărtat, consolidează simțămîntul identității naționale. Fără cunoașterea trecutului ne-am simți goi. A-l cunoaște înseamnă a-ți consolida rădăcinile, a prinde tărie în ceea ce făptuiești azi, în ceea ce îți propui să realizezi mâine.

1. Terminologia și sursele de informație referitoare la tovărășiile tinerilor

La o primă privire s-ar putea crede că termenul de „ceată”, de origine slavă „četa”, este cel care desemnează precumpănitor fenomenul psiho-etnografic de care ne ocupăm. Întîlnim acest termen nu numai la români, dar și la bulgari, sîrbi, ruși sau cehi; îl au și ungurii precum și polonezii. În limba română, cuvîntul „ceată” avea în trecut o largă circulație, fiind utilizat cu referire la domeniile de organizare militară, economică, în legătură cu unele obiceiuri și cutume. În folclor întîlnim termenul de „ceată” cu sens eroic, de luptă („Negru Vodă și-a lui ceată/toți voinicii cu fruntea lată”), vizînd acțiunea haiducească („ceata lui Bujor”), dar și cu semnificație sarcastică („ceata lu' papuc”). În evul mediu, în Țara Românească și în Moldova „ceata” desemna organizarea militară și fiscală a subalternilor din mediul rural ai dregătorilor domnești. Limba română contemporană păstrează termenul de „ceată”, în special, pentru a denumi grupurile de joacă ale copiilor.

Deși cuvîntul „ceată” are totdeauna sensul de mod de organizare a oamenilor, se impune totuși o distincție: în domeniul militar, economic, ludic asocierea indivizilor se baza mai ales pe decizia personală, în timp ce în ceata „obișnuitnică” tinerii intrau obligatoriu, o dată cu gruparea de vîrstă din care făceau parte, iar în cadrul cetei își asumau roluri prestabilite, săvîrșeau acte tipice realizate și de generațiile precedente: purtau o anumită costumație, învățau anumite colinde pe care trebuiau să le cînte la anumite ore, la fereastra sau în casele gospodarilor, mai ales la familiile unde erau fete de măritat. Acest fenomen de organizare tradițio-

nală în cete a tinerilor beneficiază de un mecanism psihic fondat pe „voința esențială, organică, pe voința speței” — pe „Wesenville” cum ar fi spus Ferdinand Tönnies (1855—1936). Intrind în ceata tradițională, tinerii formau o adevărată comunitate¹.

După opinia noastră, ceata tradițională a tinerilor constituia o „comunitate de vîrstă”, îndeplinind funcțiuni specifice în cadrul mai larg al comunităților sătești de la noi². Membrii cetei se considerau „frați” sau „firtați”, copiii lor neputîndu-se căsători între ei. Existența unor astfel de cete asigura coeziunea socială a comunităților rurale din trecut.

Termenul de „ceată” acoperă un anumit areal geografic, fiind întîlnit în unele sate din Țara Oltului. Alături de acest termen, în zona amintită, mai era întrebuițat și termenul de „olăhină”, membrii tovărășiei fiind numiți „olăhiniari”. În zona Tîrnavelor circula termenul de „bute” (aluzie la vinul ținut în bute) desemnînd ceata tinerilor. Trimițînd la același sens, prin părțile Năsăudului se folosea termenul de „bere”, tinerii din tovărășii numindu-se „berari”.

Observăm că termenii „olăhină — olăhiniari”, „bute” „bere — berari” aveau geografic o circulație mai extinsă decît cel de „ceată”. Acest fapt ne-a determinat să optăm pentru un termen mai general, cel de tovărășie, deși fenomenul psiho-etnografic la care ne referim conține elemente caracteristice în diferite zone ale țării.

În ceea ce privește sursele de informare cu referire la tovărășiile tradiționale ale tinerilor, distingem două categorii : a. informații din arhivele de folclor și b. informații din cercetările de teren. Și unele și celelalte sînt relativ tîrzii și puțin numeroase, deși organizarea tradițională a tineretului în lumea satelor românești are rădăcini adînci în istoria noastră milenară.

Cînd, în 1930, Ion Mușlea publica *Obiceiul junilor brașoveni*, nota : „Literatura asupra tovărășiilor feciorilor români e foarte săracă. Cele mai multe din informațiile noastre provin din răspunsurile primite la chestionarele proprii, trimise în anii 1926—1929. În periodicele ardelenе găsim, totuși, cîteva scrieri, unele destul de amănunțite”³. Ion Mușlea avea în vedere descrierea tovărășiei feciorilor din Halmagiu — Tîrnava Mare de Gh. Tulbure (1906). De reținut ni se pare faptul că distinsul folclorist și etnograf Ion Mușlea și-a restrîns studiul la junii brașoveni realizînd o lucrare de mare adîncime și certă valoare științifică. De altfel, acest subiect a constituit și tema tezei sale de doctorat. De asemenea, sociologul Traian Herseni a intuit din vreme importanța temei, publicînd în 1936 studiul *Ceata feciorilor din Drăguș*⁴ și apoi, în 1977, o valoroasă lucrare de sinteză asupra cetelor de feciori din Țara Oltului⁵.

În 1939, unul din autorii prezentului studiu (Ion Chelcea) a obținut doctoratul în etnografie la Universitatea din Cluj cu teza „*Tovărășiile de feciori și fete în viața poporului român*” (250 pag. dactilo). În prefața

¹ vezi Septimiu Chelcea, *Ferdinand Tönnies și sociologia românească*, în „Viitorul Social”, septembrie-octombrie, anul LXXXI, 1988, p. 447.

² vezi Ion Chelcea, *Obiceiuri, comunitate, cultură populară*, în *Transilvania*, 1938, p. 12.

³ Ion Mușlea, *Obiceiul junilor brașoveni. Studiu de folclor*, Cluj, 1930, p. 74.

⁴ Traian Herseni, *Ceata feciorilor din Drăguș*, în „Sociologie românească”, I, 1936, nr. 42, p. 1—14.

⁵ Traian Herseni, *Forme străvechi de cultură populară românească. Studiu de paleoetnografie a cetelor de feciori din Țara Oltului*, Cluj-Napoca, Edit. Dacia, 1977.

lucrării se preciza „am cercetat și am folosit tot ce am crezut că merită să fie adus în discuție, desprinzând publicațiile periodice, mai ales revistele de folclor, în care materialul este împrăștiat, apoi colecțiile de material etnografic și folcloric, ca de exemplu cele publicate în colecția Academiei Române „Din viața poporului român”. În mod deosebit a servit ea sursă de informație materialele (răspunsurile la chestionare) aflate în Arhiva de folclor a Muzeului etnografic din Cluj, pe care Ion Chelcea a condus-o în perioada 1930—1939⁶.

De-a lungul celor aproape șase decenii de cercetare științifică autorul anterior menționat a publicat o serie de contribuții la tema tovarășilor de tineri din țara noastră⁷.

2. Tovărășiile de feciori și fete : condiții de intrare în tovarășie

Referindu-ne la tovarășii de feciori și fete avem în vedere organizarea informală a tineretului din comunitățile rurale din timpuri străvechi și pînă în prima jumătate a sec. al XX-lea. Acest mod de organizare, în afara regulamentelor oficiale, se caracterizează printr-o mare diversitate de forme, de la cele mai structurate pînă la cele abia cristalizate. Scopul lor era acela de integrare a individului în gruparea sa de vîrstă și a grupului de vîrstă în viața comunității rurale. Vîrsta feciorilor forma un „prag” ce comporta anumite „rituri de trecere”⁸, secvențe comportamentale, o suită de conduite prescrise de tradiție. Astfel de „rituri de trecere” intrau în funcție în perioada sărbătorilor de iarnă cînd o nouă generație, ca un nou răsărit de soare, apărea în viața socială. Respectivele rituri înlesneau trecerea de la un stadiu al vieții omului la altul : copilăria, tinerețea (junia în graiul ardelenesc), starea de fecior sau fată de măritat, starea de gospodar căsătorit. Cum spunea Arnold von Gennep „riturile de trecere” marceau viața omului „de la leagăn la mormînt”.

Pentru intrarea în tovarășie factorul vîrstă era hotărîtor. Distincția nu se făcea numai între copii, flăcăi (feciori, juni) sau fete de măritat, însurăței (cei de curînd căsătoriți), persoane mai de mult căsătorite și bătrîni, ci și în interiorul tovarășiei. De exemplu, în cazul colindătorilor organizați în ceată, „desagii” cu daruri (colaci, covrigi, poame etc.) erau purtați de cel mai tînăr membru al tovarășiei. De regulă, erau considerați, „feciori” cei ce împliniseră vîrsta de 17 ani.

⁶ vezi Ion Chelcea, *Cu privire asupra înființării și dezvoltării arhivei de folclor de la Muzeul Etnografic Cluj*, în „Culegătorul”, I, 1931, nr. 1.

⁷ Ion Chelcea, *Obiceiuri, credințe, colinde*, în „Culegătorul”, I, 1931, p. 22—34; *Organizarea tradițională a tineretului în viața satelor noastre*, în „Revista fundațiilor”, 1942, nr. 3, p. 340—362; *Dragomanul ca dregătorie populară în „Anuarul Liceului Național” — Iași, 1946*, p. 64—68; *Hora de la Zăpodeni Vaslui*, în „Revista muzeelor”, 1967, nr. 4, p. 381—384; *Lăturenii. Contribuție la istoria societății tradiționale a românilor*, în „Apulum”, 1967, p. 503—536; *Cu privire la cultul flintinilor, izvoarelor și apei în țara noastră*, în „Apulum” 1970, p. 579—594; *Noi contribuții privind etele de feciori din țara noastră*, în *Vrancea. Studii și comunicări*, în 1981, p. 423—455; *Dregătoriile în organizarea tradițională a cetei de feciori din țara noastră*, în *Satu Mare. Studii și comunicări*, 1981—1982, p. 471—489.

⁸ vezi Arnold von Gennep, *Les rites de passage*, Paris, 1909.

În unele localități era, însă permisă intrarea în tovărășie și a celor ce aveau doar 15 ani. Vîrsta limită care dădea dreptul feciorilor să rămînă în tovărășie diferă de la caz la caz. În general, feciorul rămînea între ai lui pînă la căsătorie, fie că avea 20 sau 25 de ani. Satisfacerea stagiului militar, considerată un eveniment important în viața feciorilor, nu anula calitatea de „june”, ci mai de grabă o consolida. Recrutarea pentru armată conferea, în multe localități, chiar calitatea de june pîrtaș în tovărășie, cu condiția de a nu fi însurat. Observăm că factorul vîrstă se conjugă cu un factor social: starea civilă, care impune restricții, considerate de noi „nuanțe” ale întovărășirii. De reținut este faptul că tinerii însurați nu o rupeau brusc cu covîrstnicii. Aceasta susține ideea că tîvărășiile erau în principal „grupe de vîrstă”, în care dimensiunea demografică se împletea organic cu cea socială. În unele cazuri, cum se întîmpla în Bahnari-Vaslui, în „rînd”, adică în ceată, nu intrau decît „băitani” apropiați de însurătoare. În această parte a țării cînd se spunea că un fecior „e dat în bere” însemna implicit că e bun de însurat.

Atrage atenția relațiile dintre tîvărășiile feciorilor și grupările copiilor, care se organizau după exemplul celor mai mari în vederea colindatului. Ceata feciorilor exercita anumite presiuni asupra grupurilor de copii colindători — după cum sîntem informați că decurgeau luerurile în primele decenii ale secolului nostru în zonele Vilcea, Sălaj (conform materialelor din Arhiva de folclor a Muzeului etnografic din Cluj).

În comunele mari, ca spre exemplu în Rodna-Năsăud, se formau concomitent trei-patru tîvărăși. Feciorii se grupau în aceste „beri” după vîrstă. Ca urmare, exista și o „bere a copilandrilor”. În unele sate se respecta următoarea distincție: flăcăii erau considerați cei ce ieșiseră în respectivul an la joc, copilandrul cei care urmau să ia parte la horă ca spectatori doi ani și, în fine, copii cei ce aveau să iasă la horă mai tîrziu, peste mai mult de trei ani. O ordine asemănătoare era respectată și în rîndul fetelor: se făcea distincție între fetele ieșite mai de mult la horă, cele care abia trecuseră acest prag și cele ce urmau să iasă la joc. Așa era rînduiala în Bucovina și Moldova și, probabil, în celelalte provincii istorice ale țării.

3. Organizarea tîvărășiilor: stabilirea gazdei

Prima grijă a feciorilor organizați în ceată era să-și găsească o gazdă, un loc de întrunire — așa cum erau în antichitate și în evul mediu casele de inițiere a tinerilor unde se desfășurau anumite ceremonii⁹. Vechile popoare ale Europei, celții, francezii, germanii ca și ilirii și iberii aveau astfel de localuri de inițiere pentru tineri, interzise copiilor și femeilor.

La noi aceste case, cu prefacerile aduse de timp — gazdă pentru feciori — purtau diferite denumiri: gazda feciorilor, gazda de ospăț, casa feciorilor, strînsură, casa cu cînste, casa berii, casa de joc.

În unele cazuri doritorii se anunțau singuri să îndeplinească rol de gazdă, care în înțeles deplin — ca în Țara Oltului — trecea drept

⁹ vezi Heinrich Schurtz, *Altersklassen und Männerbünde*, Berlin, 1902.

tutore al feciorilor¹⁰. Îndatoririle gazdei erau legate de pregătirea ospățului pentru feciori. Aceștia aveau obligația să taie lemne pentru gazdă pe toată perioada sărbătorilor de iarnă.

Cercetătorii, precum Tr. Herseni, Gh. Tulbure, Tr. Gherman, s-au întrebat dacă feciorii obișnuiau să doarmă la gazdă sau nu. Problema are implicații etnografice, psihologice și sociologice profunde. În trecutul mai îndepărtat feciorii își părăseau familia și intrau laolaltă la gazdă, constituind o „societate” a lor, societatea feciorilor. În primele decenii ale secolului al XX-lea — după cum preciza Gh. Tulbure¹¹ — această practică aproape dispăruse, dar feciorii își petreceau mai tot restul timpului împreună la gazdă. Mai dormeau la gazdă doar cîte unul, doi feciori — cum se semnală în Transilvania, în zonele Tirnavelor, Țării Oltului, Oașului și în unele localități mai izolate din județul Sibiu.

Conducătorul tovărășiei de feciori avea grijă ca nimeni să nu plece de la gazdă fără învoire. Chiar pentru rezolvarea unor probleme familiale urgente părtașii trebuiau să obțină de la „ghirău” (conducătorul cetei) învoirea de a părăsi gazda. Aici învățau colinde și se gospodăreau în comun. Trăiau, deci, într-o comunitate închisă, fiind legați de gazdă o anumită perioadă (timp de două săptămîni). Traian Herseni menționează faptul important că mai înainte întreaga ceată a feciorilor din Drăguș dormea la gazdă. Astfel se forma un și mai puternic spirit de comunitate.

Adesea rolul de gazdă îl jucau părinții conducătorului cetei de feciori. În zona Mehedinți casa în care se strîngeau tinerii erau casa unuia din cei șase „garanți” însărcinați cu respectarea regulilor comunitare, cu păstrarea fondului pecuniar rezultat din colindat.

La gazdă se întilneau în mod festiv cele două grupări de vîrstă: cea a flăcăilor și a fetelor de măritat. Gazda sau judia — după numele judeului, căpetenia tovărășiei — servea ca loc instituționalizat de întilnire și distracție laolaltă a tinerilor. La judie serveau masa împreună și băieții și fetele, adesea și mamele fetelor de măritat. De aici plecau cetele de feciori la colindat și tot aici depuneau banii și darurile în natură primite de la gospodari.

În lucrarea „Nunta la români”¹², Elena Sevastos amintește că în zona Someșului, în perioada sărbătorilor de Crăciun feciorii se strîngeau în vederea masei comune la o casă, numită „casa cu cinste”, sugerînd darul adus de fete, ca cinste, feciorilor. În regiunea Hunedoarei, gazda purta numele de „strinsură”. De sărbători, aici se întilneau fetele de măritat cu feciorii, ieșeau la joc. Așa se face că în unele localități, precum în Lona de jos (Cluj) gazda se numea „casa jocului”, unde băieții și fetele dansau și petreceau pînă tirziu, la ziua albă, „pînă minca găina grăunțe” — cum se spunea în grai local. Lucrurile se desfășurau asemănător și în Moldova, de unde deținem totuși, informații mai puține. În fostul județ Baia „strinsura” se făcea la „casa de joc” unde se întilneau fetele de măritat cu feciorii, numiți „băitani”. Chiar înșurăței veneau aici, dar nu jucau, ci doar priveau dansul.

¹⁰ Traian Herseni, *Forme străvechi de cultură populară românească. Studiu de paleoetnografie a ceteilor de feciori din Țara Oltului*, Cluj-Napoca, Edit. Dacia, 1977, p. 127.

¹¹ Gh. Tulbure, *op. cit.*, p. 9.

¹² Elena Sevastos, *Nunta la români. Studiu istorico-etnografic*, București, 1899, p. 89.

Între alte elemente ce dădeau aici contur tovărășiei era steagul, întâlnit și la junii brașoveni și în ceata feciorilor din Drăguș. Steagul era purtat de conducătorul tovărășiei, de vătaful cel mare, uneori de vătaful cel mic. El nu trebuia să ajungă pe mina persoanelor străine de tovărășie. În jurul steagului se dădeau lupte, ce pot fi luate drept „probe de inițiere”. Furtul steagului echivala cu descalificarea cetei, feciorii fiind de risul comunității sătești. Steagul pierdut era dus „zălog”, feciorii urmînd să-l răscumpere plătind o anumită dare în bani sau în natură. În zona Făgărașului, ca și în alte părțile țării, exista funcția de „stegar”, care avea sub ascultare doi „armași”. În toate cazurile steagul era ținut la gazda feciorilor.

4. Alegerea conducătorilor tovărășiei feciorilor

Alegerea și punerea în funcție a conducătorilor cetei avea loc la gazdă, la casa cu cinste, la casa de joc etc. Se vota nominal, iar alesul era pus în funcție prin aclamații. În părțile Făgărașului se alegea mai întii vătaful mare, apoi vătaful cel mic și în ordine ceilalți dregători. Feciorii, ridicîndu-l pe primul ales, strigau : „Să trăiască vătaful mare !”. Acest moment purta denumirea de „ridicarea de vătaf”. În alte zone ale țării în județul Mehedinți, în Oltenia, de exemplu, alegerea vătafului se făcea dintr-un număr limitat de candidați ce trebuiau să îndeplinească anumite condiții : să fie dintre cei mai robuști flăcăi din ceată, să le trăiască ambii părinți, să fie dintre cei mai tineri.

Întrucît alegerea și punerea în funcție a conducătorilor tovărășiei tinerilor aveau note caracteristice diferențiale de la o zonă la alta a țării vom prezenta, în continuare, situațiile specifice.

În județul Sibiu, tovărășiile tinerilor purtau numele de „juni”, ca și în Scheii Brașovului. Conducător era ales un jude. El trebuia să aibă o bunăstare materială, să facă parte dintr-o familie fruntașă a satului. Aceasta și pentru faptul că judele avea obligația să depună garanție o sumă de bani în avans. Alegerea judeului se făcea prin vot direct : fiecare fecior avea dreptul să facă propuneri. La urmă — așa cum preciza Gh. Tulbure la începutul secolului — se numărau voturile și se declara jude flăcăul cu cele mai multe voturi. Feciorii strigau : „Să trăiască” ! și îl ridicau pe cel ales pînă atîngea cu capul grinda tavanului.

După alegerea conducătorului tovărășiei se trecea la desemnarea, tot prin vot nominal, a celorlalți dregători : pîrgarul mare și pîrgarul mic. Și ei erau ridicați pe umeri de către feciorii din ceată. Cel din urmă ca funcție era și cel mai tînăr flăcău din tovărășie, care se stringea pentru prima dată cu feciorii în ceată. Era numit „goagă”. În cinstea alegerii se dădea un „aldămaș”. Judele intra în funcțiune, dădea dispoziții. Pîrgarii executau ordinele. Erau tocmiți lăutarii.

În unele părți din țara noastră conducătorul tovărășiei răminea în funcție numai pe perioada sărbătorilor de iarnă. În alte zone, Tirnava Mare, Cluj ș.a. conducătorul ales își exercita rolul de șef al grupului întregul an, avînd grijă să organizeze jocul (dansul) tinerilor în fiecare zi de sărbătoare ¹³.

¹³ Ion Mușlea, *op. cit.*, p. 12.

Uneori alegerea judeului genera confruntarea feciorilor: unii își ridicau în sus candidatul, dacă adversarii, trăgându-l în jos, reușeau să-l doboare, spuneau că „nu e bun de jude”. Se propunea o nouă candidatură. De regulă însă era propus jude feciorul care avea cei mai mulți partizani, astfel că adversarii nu reușeau să-l doboare. Alegerea celorlalți dregători (judele mic, crișmarul etc.) nu dădea naștere nici unei confruntări.

Așa cum s-a precizat, tovarășia feciorilor avea și rosturi economice fapt pentru care intrau în funcție crișmarul cel mare și cel mic. Alături de ei erau desemnați cîțiva feciori de incredere, un fel de cenzori. În părțile Hunedoarei nu existau cenzori; toți feciorii din ceată aveau dreptul de a controla păstrarea băuturii: măsurau nivelul băuturii din butoi cu un băț lung, numit țanc. Chiar denumirea tovarășiiilor în Transilvania (bere, olăhină, bute) sugerează funcția lor economică.

Tr. Gherman nota că în zona Tirnavelor, tovarășia tinerilor purta numele de „bute”, pentru că la culesul viilor sătenii dăruiau o „ferie” sau două de must pe care feciorii îl păstrau în bute pînă la sărbătorile de iarnă, cînd întregul sat se aduna să petreacă la bute¹⁴.

Și funcția de „cămărași”, întilnită la unele tovarășii de feciori, vorbește despre funcția economică a cetei; funcția de „cepar”, de asemenea.

5. Autoritatea conducătorului tovarășiei feciorilor

Tovărășiile tradiționale ale feciorilor aveau legi nescrise, transmise din generație în generație. Șeful cetei, judele, veghea la respectarea lor. Bună-cuviința specifică poporului nostru guverna relațiile în cadrul tovarășiei. Se cerea îndeplinirea conștiințioasă a funcțiilor. În cazuri extreme se recurgea și la pedepse. Existența unor sancțiuni și aplicarea lor reflectă gradul înalt de organizare a cetelor de feciori. Cu cea mai mare strictețe se urmărea ca tinerii să nu se îndepărteze de gazdă fără învoirea județului, care era răspunzător pentru orice neregulă.

Judele reprezenta întreaga tovarășie. El mulțumea oamenilor pe la casele cărora s-a colindat: „Vă foarte mulțumim jupine gazdă, de unde ați golit să vi se dea însutit! Gazda răspundea: „Să fiți sănătoși feciori!”.

Bună-cuviința și onoarea constituiau valorile spirituale în cetele de feciori, ca și în ansamblul comunităților rurale. Conducătorul tovarășiei se îngrijea să nu fie lezată onoarea nici unui sătean, pentru că exceptarea de la colindat a unei gospodării din sat constituia o mare rușine atît pentru feciori, cit și pentru respectivul gospodar. Era o chestiune de onoare. În regiunea Hunedoara, chiar cel din urmă bordei avea dreptul să se plîngă primarului în caz că era ocolit de colindători.

Înțelegem, deci, că respectarea regulilor, a bună-cuviinței și onoarei asigură funcționarea tovarășiei, cu atît mai mult cu cit, mergînd din casă în casă, feciorii erau cinstiți uneori cu un pahar de vin, iar impulsul la joc se făcea, în aceste condiții, puternic resimțit. În județul Alba, cei ce

¹⁴ Tr. Gherman, *Răspintii în evoluția obiceiurilor agrare la românii din Transilvania*, în Anuarul Muzeului Etnografic al Transilvaniei, Cluj, 1971-1978.

nu se purtau cuviincios pe toată durata tovărășiei, dar mai ales la masa comună („uspăț”) erau pedepsiți fizic de jude sau de birău sau, cum se spunea, „osindiți”, „globiți” de către judecători. Aplicarea pedepsei se făcea, conform obiceiului: cel „osindit” așezat cu fața la pământ în mijlocul curții gazdei, acoperit cu o haină primea lovituri la spate, în văzul tuturor feciorilor din ceată. El era obligat să strige în gura mare: „Cine va mai face ca mine, ca mine să pățească”. Prin 1925—1930 mai erau în uz astfel de pedepse care aminteau și ele riturile de inițiere străvechi.

În alte cazuri, feciorul „căzut la osindă” era legat de un stîlp în curtea gazdei și ținut acolo câteva ceasuri, timp în care ceilalți membri ai tovărășiei jucau în jurul lor. Uneori, precum în Susenii Birgăului (Năsăud), se instituiau dregători pentru aplicarea pedepselor: existau doi „căprari” sau „hocnogi”. Erau pedepsiți mai ales feciorii care nu participau la slujba religioasă, reflex tîrziu al autorității bisericești într-o societate în plin proces de secularizare. Cazul junilor brașoveni este elocvent în acest sens. Aici, prin regulament, se prevedea legarea de stîlp în mijlocul „ocolului” unde se învîrtea hora celor ce nu participau la slujbele bisericești. Cei pedepsiți trebuiau să suporte și glumele celorlalți feciori, care făceau haz de situația lor. Este vorba de aplicarea unor sancțiuni morale în vederea exercitării controlului social pentru respectarea normelor instituite.

Excluderea din tovărășie constituia pedeapsa cea mai gravă, dar ea se pronunța foarte rar, doar pentru cazuri cu totul ieșite din comun. Conducătorul tovărășiei era singurul care avea autoritatea de a-i exclude din ceată pe cei nedemni, care au lezat onoarea grupului.

6. Simbolurile sociale ale tovărășiei

Grup de vîrstă bine structurat, tovărășia tradițională a tinerilor avea instituite simboluri sociale pentru identificarea apartenenței la grup și sublinierea statusului social al membrilor grupului.

Îmbrăcămintea de sărbătoare a tinerilor constituia, fără îndoială, și un simbol social de diferențiere față de ceilalți membri ai comunității sătești. În mod deosebit erau împodobite căciulile cu „vrîstă” din „iederă aurită” — ca în zona Năsăudului, sau în județul Făgăraș. Feciorii purtau cămăși albe, „chindisite” (brodate), pieptare înflorate, căciuli împodobite „vrîstă”, buchețele de flori oferite de „drăguțele” lor. Astfel se prezentau la „judie” la gazdă. „Vrîsta” la căciulă avea o valoare de simbol: indica apartenența la gradul de vîrstă, faptul de a fi june. În Țara Oltului împodobirea cu „vrîsta” la nuntă simboliza despărțirea mirelui de ceata feciorilor¹⁵. „Punerea vrîstei — preciza Ernest Bernea, reluînd subiectul ceretărilor sale interbelice — are înțelesul că mirele își părăsește ceata de feciori în care a trăit pînă acum pentru a trece în rîndul celor „așezați”, adică al gospodarilor”¹⁶. În alte zone (Rupea, de exemplu) „vrîsta” arăta gradul și funcția — statusul și rolul social — al feciorilor în tovărășie.

¹⁵ vezi E. Bernea, *Punerea vrîstei*, în *Anuarul studenților în geografie*, Soveja, 1937—1938.

¹⁶ Ernest Bernea, *Nunta în Țara Oltului*, în *Secolul 20*, nr. 313—314—315, 1987, p. 85.

Prin părțile Clujului, la Feleac, unde în urmă cu peste cincizeci de ani unul dintre autori (Ion Chelcea) a făcut cercetări etnografice de teren — feciorii când chemau fetele la dans la gazdă se „găteau” în mod deosebit: își puneau curele cu „bumbi”, „bertițe” (mărgele) și „peană” de cocoș la pălărie. În zona Sibiului, la sfârșitul secolului trecut, feciorii purtau clopoței legați de picioare¹⁷. Împodobirea junilor, în această parte a țării, revenea fetelor: județesei, pîrgăresei ș.a.m.d. Acestea, „drăguța” judelei, a pîrgarului etc. erau jucate numai dacă puneau „vristă” la căciula dregătorilor. Fiecare fată cumpăra „vristă” pentru alesul ei. În Țara Lăpușului simbolurile tovarășiei erau bine stabilite: chemarea fetelor la dans se făcea de către doi feciori care purtau fiecare într-o mină un „băt împistrit” (lucrat artistic) cu „petea” „cipsă” roșie (panglică), iar în cealaltă mină un colac mare (amintind de obiceiul de nuntă).

În trecutul mai îndepărtat, feciorii când mergeau la colindat purtau pistoale, cu care „pușeau” spre a alunga duhurile rele. Acest aspect al tovarășiei feciorilor — purtatul armelor — a fost mai puțin cercetat la noi, dar se știe (conform studiilor lui Arthur Haberlandt, Richard Wolfram ș.a.) că respectiva clasă de vîrstă se caracterizează și prin elemente războinice. La popoarele mai puțin evoluat riturile de inițiere trebuiau să ducă la stăpînirea artelor marțiale. Dansurile cu săbii, ca și fenomenul semnalat în zona Clujului, nu constituie decît un reflex îndepărtat al acestei caracteristici.

Și în Oltenia, bețele purtate de colindători erau lucrate artistic. Erau adevărate simboluri ale apartenenței la tovarășie.

Feciorii lăturenii (cei care mergeau să colinde în satele vecine) purtau ca simbol îmbrăcămintea lor de sărbătoare cea mai bună. Ion Maloș, în 1930, descria portul lăturenii din zona Cluj: cămășile albe ca neaua erau împodobite cu mărgele pe mai multe rînduri și la mineci aveau cusături artistice cu ață albă; cușma neagră, de miel, lungă, „de o jumătate de matru” era și ea împodobită cu monede de argint, aranjate pe mai multe rînduri ca țiglele pe acoperișul caselor. În jurul monedelor se fixau flori viu colorate din postav, hîrtie sau mătase. Unii lăturenii își legau peste umeri năframe de mătase. Peste cămașe îmbrăcau un cojoc lung, alb, din piele de oaie, avînd la poale blană neagră de miel. La brîu se încingeau cu chimire de piele, late de 20—25 cm, cu „prisinele” (curelușe) galbene, cu „bumbi” și „ținte”. Plosca cu „vinars” și „baltagul” (în formă de toporișcă, cu coadă lungă) erau purtate cu mîndrie de feciorii lăturenii. Baltagul (l. turcă „baltak” un fel de secure, purtată la noi altă dată de dregătorii domnești) constituia un simbol al tovarășiei lăturenii. Era lucrat artistic, cu aplicații metalice. În timpurile mai vechi lăturenii aveau opinci, iar după primul război mondial, cisme, trase peste „cioarecii” de lînă, groși. La picioare își legau cite 5—6 zurgălăi. De adăugat că feciorii lăturenii aveau părul lung, pînă la urechi, cu cărare la mijloc. Îl ungeau cu unt.

Junii brașovenii păstrau, de asemenea, semne distinctive. Simbolul conducătorului tovarășiei era „buzduganul”. Diferența de status în tovarășie (poziția în grupul de tineri) era marcată prin numărul și culoarea

¹⁷ E.S. Munteanu, *Monografia economică-culturală a comunei Gura Riului-Sibiu*, în *Foaia poporului*, 1896, p. 19.

panglicilor de la pălărie : vătaful purta la pălărie trei panglici roșii, armașul mare două galbene, iar armașul mic două albastre. În bandulieră purtau panglici late, culorile roșu, galben și albastru — precum tricolorul — simbolizând în același fel dregătoriile în tovărășie.

7. Funcții sociale ale tovărășiei tinerilor

În trecutul mai mult sau mai puțin îndepărtat, tovărășiile tinerilor îndeplineau multiple funcții sociale : de integrare a indivizilor în gruparea lor de vîrstă, și a grupului de covîrstnici în colectivitatea sătască, de învățare a cooperării și subordonării față de autoritatea informală (neoficială), de transmitere a unor simboluri, valori și norme de la o generație la alta, de exercitare a controlului social, de divertisment și de facilitare a încheșării noilor familii. Petrecerile organizate de grupurile de feciori și fete aveau aspectul unei nunți colective, încărcate de fast și ceremonial. În zona Năsăud în satele în care se organizau mai multe tovărășii — numite aici „beri” — se cerea, ca în timpul celor opt zile cît ținea „bera” fetele să nu umble „din bere-n bere”. Astfel se ajungea la o mai bună cunoaștere reciprocă a feciorilor și fetelor. Întocmai ca la nuntă, la poarta casei unde avea loc „bera” se puneau brazi cu „canci” la virf. Feciorii din cetele de colindători se îmbrăcau ca la nuntă, judele purta o glugă și plosca de rachiu ș.a.m.d. Modul de „întîlnire” a feciorilor cu fetele era strict reglementat. Datoria feciorilor era aceea de a scoate fetele la horă. Nerespectarea acestei obligații atrăgea sancțiuni : vătaful era reclamat la primărie și trebuia să-și ceară scuze în public. „Scoaterea” fetelor la horă se derula conform unui anumit ritual : uneori fetele se opuneau și trebuiau „scouse cu forța” la joc. Prin acest ritual de inițiere se trecea în comunitatea fetelor de măritat. Ospățul organizat la „gazdă”, după colindat, avea, de asemenea, caracterul unei nunți : fiecare fecior se așeza la masă cu „aleasa” sa, iar după „uspățul din casa cu cinste” jucau în „luncă” pînă seara. Firește de la o zonă la alta a țării, existau particularități, dar schema ritualului rămîne neschimbată.

Funcția de control social a tovărășiei tinerilor este legată de ceea ce am numit „libertatea feciorilor”¹⁸. Simion M. Florian considera că acest aspect aparține unei „datini noi”, străine firii poporului nostru¹⁹. Nu împărtășim acest punct de vedere. Prin „glumele” ce și le permiteau feciorii la adresa „fetelor bătrîne”, agățarea păpușoiului sau a unui „moșuț” (manechin) la poarta casei acestora, tovărășiile tinerilor exercitau un autentic control social asupra ratei nupțialității (numărul căsătoriilor) în comunitatea rurală. Se considera „fată bătrînă” cea trecută de 20 de ani. Pe la casele acestora feciorii făceau „mascarade” veneau cu sania cu clopoței și strigau : „unchiașule, mătușe, să-mi dai fata !” În sanie se afla mirele, venit chipurile la pețit.

¹⁸ Ion Chelcea, *Tovărășiile de feciori și fete în viața poporului român*, Teză de doctorat, Universitatea din Cluj, 1939.

¹⁹ Simion Fl. Marian, *Sărbătorile la români*, 1898, p. 283.

Și alte glume tolerate de comunitatea satului aveau funcția de control social. În zona Mureș, feciorii luau săniile din curțile gospodariilor și le răsturnau în câte o vale sau pîrîu „ca să nu le mai lase altădată afară să le ningă”. Prin părțile Făgărașului, în noaptea de 31 decembrie, cetele de flăcăi mutau porțile gospodariilor, unora mai „proști” le urcau carul în șură. Pe Someș și pe Tîrnava Mare, gospodariilor li se luau cite o oaie și era dusă cine știe unde. Prin astfel de practici erau puse la încercare curajul și ingeniozitatea tinerilor, iar tovărășia tinerilor sancționa lenea, nepăsarea, lipsa de iscusință și de vigilență a sătenilor. Sigur, respectivele practici aveau și funcție de divertisment. Uneori tinerii „se întreceau cu gluma”, făceau „caraghiozlicuri” pe ulițele satului, le blocau cu sîrmă sau cu lemne, li împiedicau în fel și chip pe feciorii din alte localități să întrețină relații cu fetele din satul lor, fapte ce atrăgeau intervenția oficialității. „Libertatea feciorilor” venind din trecutul cel mai îndepărtat se integra perfect vârstei, „căci exista o înțelepciune a ființei tinere, o armonie a plinătății”²⁹.

*

Tovărășiile tinerilor au marcat în viața poporului român forme specifice de organizare și cooperare. Deși de domeniul trecutului, ele ilustrează convingător vocația de autoorganizare a tinerilor disponibilitatea lor spre cooperare. Funcțiile sociale ale vechilor tovărășii ale tinerilor au fost preluate în timp de alte forme de organizare. Constantă a rămas, însă, cooperarea interumană ca valoare în viața poporului român.

Dr. ION CHELCEA, Dr. SEPTIMIU CHELCEA

martie 1990

²⁹ Constantin Noica, *Cuvînt împreună despre rostirea românească*, București, Edit. Cartea Românească, 1987, p. 229.